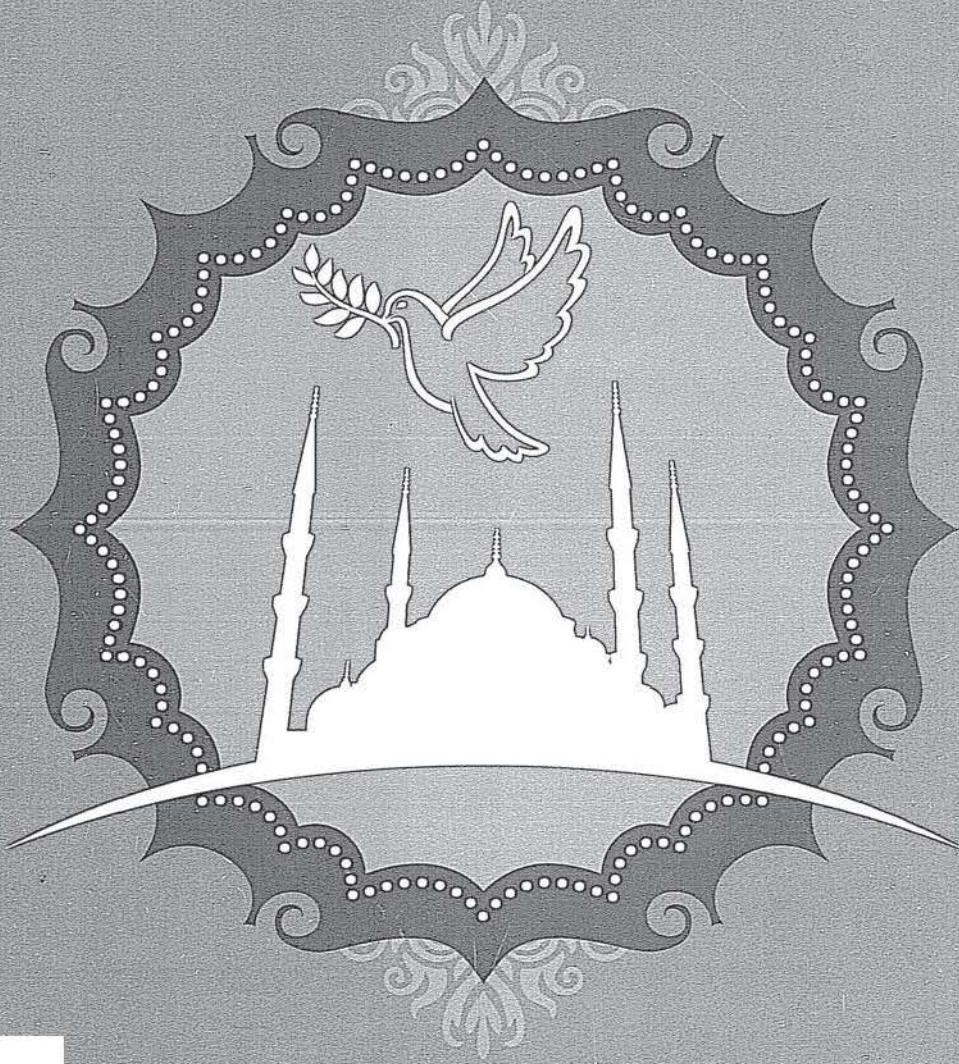

TOPLUMSAL BARIŞA KATKISI AÇISINDAN CAMİ ve DİN GÖREVLİLERİ

V. ULUSAL DİN GÖREVLİLERİ SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ
(9-10-11 Mayıs 2014 - Mardin)

X. BÖLÜM

ÜMMET OLMA YOLUNDA DİN GÖREVLİLİĞİ

1) TOPLUMSAL BARIŞIN TESİSİNDE DİN GÖREVLİLERİNİN ROLÜ

Dr. Ayşe GÜÇ IŞIK⁴³⁹

Özet

Bu makale din görevlilerinin toplumsal barışın tesisinde ne tür katkılar yapabileceğine dair bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Son yıllarda sosyal bilimlerde dine karşı, teolojik olarak değil belki ama toplumsal bir olgu olarak, daha pozitif bir yaklaşımın geliştiği söylenebilir. Bu durum, bir dizi politik ve ekonomik faktörün yanı sıra dinin zamanla toplumdaki önemini ve yerini kaybedeceğine dair geliştirilen seküler teorilerin öngörülerinin gerçekleşmemesi ile yakından bağlantılıdır. Bu makale, dinin ve din görevlilerinin toplumsal dayanışma (social cohesion) ve kültürel etkileşime (cultural interaction) katkısını Mardin örneğinden yararlanarak incelemektedir. Bu inceleme için ilk olarak Batı akademisinde ve Türkiye özelinde din-toplum ilişkileri ile ilgili gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra da din adamlarının toplumsal huzur ve dayanışmaya katkı sağlayabilmeleri için gerekli birtakım hususlara işaret edilmiş ve bazı öneriler sunulmuştur.

Son yıllarda toplumsal bir olgu olarak dine verilen önemin arttığına şahit olunmaktadır. Hâlbuki günümüz sosyal bilimler düşüncesini şekillendiren 19. yüzyıl sosyal teorisyenleri modern dünyada dine bir rol biçmemişlerdi. Bu teorisyenler dini, büyüğü bozulmuş dünyada daha fazla etkisi olamayacak bir olgu olarak görmekteydiler. Onlara göre din, insan yaşamındaki rasyonelleşmeye paralel olarak zamanla ortadan kalkacaktı. Ne var ki 21. yüzyıla gelindiğinde dinin halen insanların yaşamını büyük oranda etkilediği, kurumsal kabul edilen dinlerin varlığını devam ettirmesi bir yana, yeni dini hareketler başlığı altında toplanabilecek pek çok inanç biçiminin daha fazla varlık kazandığına şahit olunmuştur. Son yıllardaki olgusuna yönelik gelişen olumlu bakışta, üzerinde çokça konuşulmakta olan farklılıkların bir arada varolabilmesi, yani farklı dinden, kültürden ve etnik kökenden gelen insanların bir arada uyum içinde yaşamaları, sorunsalına verilen önem de etkili olmuştur. Bu sürecin arkasında pek çok etken yatmakla birlikte bu makalenin konusu ile ilgili olarak Batı toplumlarında yaşanmış aşırı-farklılaşma (super-diversity) ve kültürel kimliklerin çatışması ya da tanınması olgularına işaret etmek yerinde olacaktır.

⁴³⁹ Australian Catholic Üniversitesi Öğrencisi, Bursa

Batı toplumları 20. ve 21. yüzyıllarda pek çok olgu ile bağlantılı olarak nüfuslarında büyük bir çeşitlenme tecrübe etmişlerdir⁴⁴⁰. Vertovec (2007), Batı toplumların 20. yüzyıldan itibaren hızla yaşadığı bu çeşitlenmeyi tanımlamak için super-diversity kavramını kullanmaktadır. Tarihin herhangi bir dönemi ile kıyaslanamayacak kadar etkili olan bu kültürel, dini ve sosyal açılardan yaşanan aşırı toplumsal farklılaşma olgusunun temel nedeni uluslararası göçtür. Dünyanın çeşitli bölgelerinden ve büyük oranda bir dönem sömürge olan ülkelerden Batı toplumlarına hızlı bir göç yaşanmış ve halen de yaşanmaktadır. Bu göçler beraberlerinde bir dizi sorunu getirmiştir. Sosyal, ekonomik, politik vb. sebeplerle ülkelerinden ayrılıp Batılı bir ülkede vatandaş olmaya çalışan göçmenler başta Avrupa, Amerika ve Avustralya gibi ülkeler olmak üzere, gittikleri ülkelerdeki görece homojen olan toplumları dönüştürmüşlerdir. Göçmenlerin Batı toplumlarında nasıl varolacakları ile ilgili olarak ortaya atılan asimilasyon (asimilation), çokkültürlük (multiculturalism), kültürlerarasılık (interculturalism), uluslararasılık (transnationalism) gibi teoriler farklı unsurların bir toplumda ya da bir devletin çatısı altında nasıl var olacaklarını irdelemektedir. Bu bağlamda ele alınan azınlık hakları, kimlikleri ve kültürlerin tanınması gibi konularla birlikte dinin toplumsal uyuma ve barışa katkısı da ele alınıp tartışılmaktadır. Günümüzde toplumsal barışın inşasında dinin rolü nedir ya da ne olmalıdır? sorusu pek çok araştırmacının zihnini meşgul etmektedir.

Bu gelişmeleri daha iyi anlayabilmek için sosyal teorilerde din olgusunun incelenmesinde hâkim olan iki yaklaşıma değinmek gerekir: Dini toplumsal uzlaşının temelinde görme ya da toplumsal çatışmanın önemli bir unsuru olarak kabul etme. Dini toplumsal çatışmanın temelinde gören sosyologlardan Marx'a göre din halkın afyonudur. Yani din, toplumda var olan ekonomik temelli çatışmanın idrak edilmesini engelleyen aygıtlardan biridir. Buna karşın dini toplumsal dayanışma ile ilgili olarak inceleyen Durkheim gibi sosyal bilimciler dine pozitif anlamlar yüklemişlerdir. Esasında din, hem toplumsal uzlaşma hem de çatışmanın nedeni olabilmektedir. İşte tam da bu sebeple din olgusuna ve dini kimliklerle ilgili meselelere özel bir önem verilmekte, içinde bulunduğumuz yüzyılda kültürlerarası diyalog kadar dinler arası diyalog çalışmalarının da ivme kazandığı görülmektedir. Batı akademiyası incelendiğinde, toplumsal barışın inşasında ve çatışmanın çözümünde dinin rolü ile ilgili çalışmalar yapan pek çok araştırma merkezi ve kürsü açıldığı görülebilir. Bununla birlikte, hızlı bir şekilde farklılaşan toplumlardaki hassas dengelerin korunması konusunda dine aşırı anlam yüklemekten kaçınmakta fayda vardır (Baumann, 1999). Yine de toplumsal

⁴⁴⁰ Vertovec, super-diversity kavramını bu hızlı farklılaşmayı tanımlamak için kullanmaktadır.

barışın inşasında dinin de rol oynayabileceğinin kabulü ve dinin çatışmacı değil uzlaşmacı yönüne yapılan-yapılacak vurgu, din hizmetlerinde çalışanlar için oldukça önemli bir gelişmedir.

Günümüzde kültürel kimliklerin tanınması uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Bu nedenledir ki kültür ile bağlantılı olan din ve etnisite konuları da daha fazla tartışılmaktadır. Bu tartışmaların bir bölümü, *peacebuilding and conflict resolution* (barışın inşası ve çatışmanın çözümü) başlığı altında toplanmaktadır. Tüm bu gelişmelerin arkasında, dine karşı gelişen pozitif siyasi ve entelektüel tutum; bu tutumun arkasında da Samuel Huntington'ın 'medeniyetler çatışması tezi' yatmaktadır. Bu tez, beklenmedik ölçüde yankı bulmuş ve the Alliance of Civilisations (medeniyetler ittifakı) gibi girişimlere ve politika arayışlarına neden olmuştur. Bu girişim, 2005 yılında İspanya başbakanı Zapatero'nun daveti üzerine başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile başlamış ve Birleşmiş Milletler desteğini almıştır⁴⁴¹. Aynı yıl, bir çokkültürlülük örneği kabul edilen Hatay'da 1. Medeniyetler Buluşması Konferansı düzenlenmiştir. Uluslararası, kültürlerarası ve dinler arası diyalog ve dayanışmayı teşvik etmeyi amaçlayan Medeniyetler İttifakı girişimi, çalışmalarına daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Bugün Türkiye'de dinin temsili ve dini azınlıklar ile ilgili gelişmeler bu çabaların da birer yansıması olarak okunabilir.

Bu girişimden üç yıl sonra Avrupa komisyonu 2008 yılını kültürlerarası diyalog yılı ilan etmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda dinler arası diyaloga da önem verildiği, Avrupa komisyonlarınca hazırlanmış olan raporlarda da görülebilmektedir (Council of Europe, 2008). Tüm bu gelişmeler, siyasi ve sosyal projelere destek vere(bile)cek din adamlarına ihtiyacı da doğurmuştur. Kısacası dinin toplum yaşamındaki önemi ve toplumsal barışın inşasına (peace-building) katkı yapabileceğine yönelik gelişen yaklaşımlar, son yıllarda dinin hak ettiği itibarı geri kazanmaya başladığının işaretleri olarak okunabilir. Dünya çapındaki gelişmeler dikkate alındığında dinsel çatışmaların önlenmesi ve farklı unsurların yeni bir topluma kazandırılmasında din adamlarının önemli bir rol oynayabileceği kabul görmeye başlamıştır. Bu noktada içinde bulunan zaman diliminin, batı-dışı toplumlarda yaşayan farklı inanç mensupları için de önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Zira Batılı düşünce sistemi ve uygulamalarından siyasi arenada büyük oranda etkilenen ülkeler için de bu gelişme önemlidir. Dolayısıyla Batı'ya öykünen bir ülke olan Türkiye'de din-devlet ilişkileri ve dinin toplum tarafından nasıl algılandığı da önem kazanmaktadır. Dünya çapındaki gelişmeler dinin ve din adamlarının

⁴⁴¹ Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/medeniyetler-ittifaki-girisimi.tr.mfa>

itibarını arttırmaya yöneliktir. Bu nedenle Türkiye'deki durumun nasıl olduğu, din adamlarının toplumsal uyum ve huzura ne tür katkılar yapabileceğine dair yapılan sorgulamalar oldukça yerinde ve önemli adımlar olarak görülmelidir.

Dinin Etnisite ile İmtihanı: Cumhuriyet Döneminde Dinin Algılanışı

Son yıllarda hem dünya çapında yaşanan gelişmeler hem de Türkiye içindeki sosyal ve siyasi değişim, dine karşı olan negatif tutumları önemli ölçüde kırmış gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Türkiye özelinde din-devlet ilişkilerindeki gerilimin tam manasıyla ortadan kalktığını söylemek oldukça güçtür. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında dini inanç ve sembollerin yeni ulusun inşası açısından problem olarak görülmesiyle bağlantılıdır.

Bilindiği gibi Osmanlı kimliği tek bir ulus ya da dini değil içindeki farklı unsurları bünyesinde barındıran bir şemsiye niteliğindeydi. Ancak padişahın halifelik sıfatına da sahip olması Osmanlı Devleti'ni, Müslüman ülkeler arasında bir otorite konumuna da yükseltiyordu. 1. Dünya Savaşı ile birlikte toprakları gittikçe küçülen Osmanlı Devleti'nden ümidin kesilmesi ve yeni bir ulus-devlet olarak ortaya çıkabilmek için Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında diğer Müslüman ülkelerle bağlarının kopartılması bir gereklilik olarak görülmüştür. Ne var ki bununla da kalınmayıp her anlamda Osmanlı ile olan bağların tamamen kesilip atılması ve sıfırdan bir devlet inşa etme çabası beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Bu sorunlar, konumuzun sınırlarını hayli aşacağından burada sadece dinle ilgili uygulamaların yarattığı gerilimlere işaret etmek yerinde olacaktır. Modern yaşama öykünen elit tabakanın gayreti ile kurulan yeni devlet, tek bir etnik kimlik etrafında kurulmak istendiğinden bazı inkılaplar yapılmış ve kimi ilkeler geliştirilmiştir. İnkılaplardan medreselerin kaldırılması⁴⁴², hilafetin ilgası, şapka kanunu gibi uygulamalar, toplumda görünür olan dini sembollerin ve aynı zamanda dini otoritenin ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Her ne kadar halk tarafından büyük tepki toplamış olsa da bu minvaldeki uygulamalar devam etmiş, zamanla dini referans alarak kendini tanımlamak isteyen insanların toplumun köşe taşlarını kapmış olan kimseler tarafından küçümsenmesine kadar ilerlemiştir. Yeni Türkiye'nin katı laiklik anlayışından çoğunluğu oluşturan Müslüman halk kadar diğer dini cemaatler de etkilenmişlerdir. Dine karşı takınılan sert tutumun yanı sıra, tek bir etnik kimliğin etrafında bir ulus inşa etme çabası, diğer etnik grupların tanınması ve temsili sorununu da beraberinde getirmiştir. Haddizatında, dine karşı

⁴⁴² Medreselerin kaldırılmasının toplumsal ve dini sonuçları için bkz. (Bruinessen, 1992).

açılan savaş ve tek bir etnik kimliğe yapılan aşırı vurgu sebebiyle Anadolu'da yaşayan farklı unsurlar, etnik kimliklerini daha fazla ön plana çıkarmaya başlamışlardır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde dini cemaatler millet statüsünde kabul edilmiş ve kendilerini resmi olarak temsil hakkına sahip olmuşlardır (Özcoşar, 2008). Türkiye Cumhuriyeti'nde dini kanalla kendini temsil edemeyen bu unsurlar için tek çıkar yol etnik kimliğe vurgu olmuştur. Dolayısıyla Türk etnisitesine yapılan aşırı vurgu, etnik kimliklerin yükselişine neden olduğu gibi Türkiye'de yaşayan diğer inanç gruplarının temsilini sorunlu bir hale getirmiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan son yıllara kadar, din çağdışı olan ve modern olmayan ile eş tutulduğu için, dindar insanlara ve din adamlarına karşı negatif bir önyargının geliştiği görülmektedir. Bunun en güzel örneklerinden biri Türk sinemasındaki din adamı imajıdır. Yobaz, toplumda fitneyi teşvik eden, giyim kuşamı Cumhuriyet'in taleplerine uymayan, ahlaki değerleri sorunlu olan din adamı ya da halkın itibar ettiği bir din büyüğü figürü ortaya çıkarılmıştır. Bununla bağlantılı olarak 'hacıdan hocadan korkacaksın' gibi olumsuz ifadelerle kendilerine güven duyulmayan, çıkarıcı ve cahil bir din adamı tipi inşa edilmiştir. Daha sonra da değinileceği gibi, görsel medyanın insan hayatındaki tartışılmaz etkisi dikkate alınarak ideal bir din görevlisi modeline yönelik çalışmaların yapılması gerektiği söylenebilir. Bu ideal din görevlisi imajı için bu makalede önerilen hususlara geçmeden önce Mardin örneğinde din adamlarının toplumsal barışa nasıl katkı yaptıklarına dair bazı örnekler verilecektir.

Mardin Örneği

Yukarıda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında din ve etnisite konularında negatif bir tutumun olduğu ve laiklik konusunda geliştirilen yaklaşımların Türkiye'de dinin algılanışını ve temsilini büyük oranda etkilediğine değinilmişti. Bu dönemde sadece dindar olan Müslüman halk değil aynı zamanda farklı inançlara sahip Türk vatandaşları da pek çok sorun yaşamışlardır. Bu durum, Mardin ili örneğinde daha da iyi anlaşılabilir. Bugün Mardinli Müslüman, Hristiyan ve Ezidilerin Cumhuriyet dönemi din politikaları sebebiyle yaşadıkları sorunlar ve çok-ethnili ve dilli bir ortamda kendilerini ifade ve temsil etme noktasında karşılaştıkları sıkıntılar konuşulabilmektedir. Bu etnik-dini gruplar her ne kadar Cumhuriyet'in kuruluşundan önce de birtakım sorunlar yaşamış olsalar da, Osmanlı toplumunda kendilerini daha iyi ifade edebilmekteydiler. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, her dini cemaatin kendini bir kurum aracılığıyla temsil edebilmesidir. Örneğin Süryaniler, Ermeni Patrikliği vasıtasıyla sorunlarını, istek ve taleplerini İstanbul'a iletebilmekteydiler. İkincisi ise Osmanlı toplum yapısıdır.

Günümüz teamülleri ile incelendiğinde dini gruplar arasında hiyerarşi kurmuş ve ayrıştırmacı bir toplum gibi görünse de Osmanlı toplumu, barındırdığı farklı unsurlar için daha dengeli bir iletişim imkânı sunmuştur. Bunun bir örneği idari yapılanmanın en küçük birimi olan mahalle sistemidir⁴⁴³. Adeta yaşayan bir organizma gibi kendi içinde varolabilen bu yapı içerisinde din adamlarının otorite ve etki alanı da daha belirgin olmuştur. Bu mahalle yapılanmasında, Müslüman ve Hristiyan halkın kendi dini sembolleri ile var olabildikleri ve kültürel bir uyumu yakaladıkları, Mardin’i ziyaret etmiş olan pek çok seyyah tarafından da ifade edilmiştir. Bu seyyahların en çok dikkatini çeken hususlardan biri, ortak yaşam ile birlikte oluşan görelî uyumun bir örneği olarak gördükleri farklı inanç mensuplarının birbirini *selamün aleyküm* diyerek selamlamaları olmuştur.

Yine şer’iye sicilleri ve tahrir defterleri incelendiğinde Mardinlilerin, toplumun huzurunu bozacak durumlara kendi dindaşlarına karşı çıkmak pahasına müdahale ettikleri görülmektedir. Örnek olarak, hırsızlık yapan bir Hristiyan Mardinli bizzat kendi dindaşları tarafından adaletle teslim edilmiştir. Yine Müslüman bir Mardinliyi, yeni yapmış olduğu istinat duvarı evinin manzarasını bozduğu için kadiya şikâyet eden Hristiyan Mardinlinin şikâyeti kabul edilmiş ve duvarın yıkılmasına karar verilmiştir. Bu örneklerle din adamlarının katkıları da dâhil edilebilir. Dönemin Süryani Patriği, kırsal kesimde halka zulmeden Hacı Ağa’yı İstanbul’a şikâyet etmiş ve halkın bu şahsın zulmünden kurtarılmasına ön ayak olmuştur (Özcoşar, 2008). Bu noktada, Mardinli Süryanilerin sıkça işaret ettiği Şeyh Fethullah’ın farklı din mensupları arasındaki gerilimlerin azaltılması ve huzur ortamının tesisi için gösterdiği gayretler de zikredilmelidir. Şeyh Fethullah ile ilgili anlatılan hikâyeler, din adamlarının hem kendi dini cemaatleri hem de diğer din mensupları ile ilişkileri düzenlemedeki rolünde ‘dini otorite’nin ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Bu otoritenin tesisi ve sürekliliği din görevlilerinin toplumda oynadığı ve oynayabileceği roller için elzemdir. Zira din görevlileri aynı zamanda toplumun kanat önderleri (opinion leaders) olma potansiyelini taşımaktadır. Bu husus, önemli bir kanaat önderi olan ve toplumsal barışın tesisine katkı sağlamış olan Şeyh Fethullah ile ilgili hikâyelerin önemini artırmaktadır. Bu dini figür ve onunla ilgili hikâyeler, Süryani ve Müslüman Mardinliler gibi farklı etnik-dini kimliklerin bir arada yaşadığı bir toplumda din adamlarından beklentileri de yansıtmaları bakımından da dikkat çekicidir.

⁴⁴³ Mardin’in eski Mardin olarak bilenen tarihi dokusu mahalle sistemine göre dizayn edilmiştir. Mardin ile ilgili şer’iye sicilleri ve tahrir defterleri incelendiğinde, Osmanlı mahalle sistemine dair önemli bilgiler edinilmektedir.

Toplumsal çatışma ya da uzlaşmada toplumun önde gelen isimlerinin önemli roller üstlendiği bir gerçektir⁴⁴⁴. Toplumsal uzlaşmaya katkı sağlayan ve Mardinlilerin toplumsal hafızasında önemli bir yer tutan Şeyh Fethullah'ın, Aynwerd kuşatmasının sonlandırılması sürecinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Mardinli, bilhassa Midyatlı Süryanilerin toplumsal hafızasında önemli bir yer tutan bu kuşatma, 1915 olayları sırasında gerçekleşmiştir. Midyat'ı kuşatan 13 Kürt aşiretten kaçan Süryaniler Aynwerd köyüne sığınmış ve burada silahlı bir mücadele yaşanmıştır (Miroğlu, 2010). Bu olayların sonlandırılması için yapılan resmi çabalar sırasında, Süryaniler arabulucu olarak sadece Şeyh Fethullah'a güvenebileceklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Aynwerd'e gelen, Süryaniler ve yetkili mercilerle görüşmeler yapan şeyh, kuşatmanın sonlandırılmasını ve Süryanilerin güvenliğini sağlamıştır. Bu sebeple Süryaniler bu şeyhi saygı ile yâd etmekte ve bir fotoğrafını Deyr'ul Zaferan'da bulundurmaktadırlar. Görüldüğü gibi, Şeyh Fethullah Müslüman ve Hristiyanlar arasında oluşan gerilimlerin azaltılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Anlatılan diğer hikâyelerde Şeyh Fethullah halk arasında gelişmiş olan kimi dini ve kültürel önyargıların ortadan kaldırılması hususunda da çaba sarf etmiştir. Anıtlı köyüne yaptığı bir ziyarette, kestikleri hayvanın etini yemeyeceği düşüncesiyle Süryani köylüler kendisinden bu iş için bir müridini tayin etmesini isterler. O ise, herkesin duyacağı bir şekilde bunu kabul etmemiş ve bir Süryani'nin hayvanı kesmesini söylemiştir. Yine bir taziye ziyareti esnasında Şeyh Fethullah, Süryani Patrik ile yan yana oturmuş ve onun tabağından yemek yemiştir. Böylece 'Süryanilerin Müslümanlara haram olmadığı' yani Müslüman ve Hristiyanların aynı kaptan yemek yiyebileceğini göstermek istemiştir. Bu anlatılan hikâyeler, Mardin kırsalındaki yemek paylaşımı ile ilgili dini ve kültürel önyargılar bilindiğinde daha da anlamlı olmaktadır. Yerel imamlar olarak nitelendirebileceğimiz kimi mel'eler Müslümanların, Süryanilerin kestiği hayvanı ve hatta hazırladığı yemekleri yiyemeyeceklerine dair görüş bildirmektedir. Bu sebeple kimi Müslümanlar Süryanilerin ikramını yememekte, bu da Hristiyan komşularını incitmektedir. Bu hususlar ışığında bakıldığında Şeyh Fethullah'ın farklı din mensupları arasında toplumsal mesafe oluşturan ya da oluşmasına neden olabilecek konularda nasıl bir örnek teşkil ettiği ve sadece Müslüman Mardinliler değil Süryani Mardinliler tarafından da bir kanaat önderi olarak görüldüğü daha iyi anlaşılmaktadır.

⁴⁴⁴ Alan araştırması sırasında görüşülen bazı Mardinliler Şeyh Fethullah ile birlikte Şeyh Seyda'dan da bahsetmişlerdir. Bu görüşmeciler, Şeyh Seyda'nın 1915 olaylarında verdiği olumsuz içtihatlar ile Müslüman-Hristiyan ilişkilerine zarar verdiğine işaret etmişlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Araş, 2012)

Her ne kadar Mardin, tarihi ve barındırdığı unsurlar –Süryani, Ezidi, Mhallemi Arap, Ermeni, Çeçen- Türkiye'nin diğer illerinden farklı olsa da Türkiye'nin çokkültürlü yapısı için önemli bir örnektir. Mardin örneğinden yola çıkarak, farklı etnik-dini grupların bir arada yaşadığı toplumlarda dini konularda hassasiyetin arttığı söylenebilir. Bu hassas dengenin korunması için de din adamlarına önemli roller düşmektedir. Bunun için de sadece kendi dini değil aynı zamanda Türkiye'de yaşayan farklı dini gruplar hakkında bilgi sahibi olunması gerektiği açıktır.

Dini Otorite ve Din Görevlisi İdeal Modelinin Oluşturulması

Türkiye'de dini otorite hiyerarşisinde en üstte kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve şahıs olarak da Diyanet İşleri Başkanı yer almaktadır. Dini otorite illerde ve ilçelerde müftüler vasıtasıyla temsil edilmektedir. Bununla birlikte, bilhassa Doğu illerinde resmi görevli olmayan yerel imamlar denebilecek mel'eler ve şeyhler de bulunmaktadır. Yine Süryanileri temsil eden Metropolit, rahip ve papazlar ile Alevileri temsil eden dedeler sayılabilir.

Dini otorite, kurumsal olmakla birlikte daha geniş manada dini temsil etme noktasında din görevlilerini, imam, vaiz, Kuran öğreticisi ve vaizeleri de kapsamaktadır. Din görevlileri dini otorite olarak hiyerarşinin alt katmanında yer alırlar ve sayıları fazla olduğu için bu grubu değerlendirmek oldukça güçtür. Bu güçlükte son yıllarda yapılan çok sayıda elaman alımının da etkisi vardır. Uzun bir zaman dilimi din görevlisi atamalarının yapılmamış olması ve sonrasında da ihtiyacın hızlı bir şekilde karşılanmaya çalışılması birtakım sorunları beraberinde getirmiştir denebilir. Bu nedenle, bir taraftan din görevlisi kalitesinin eğitim merkezleri ve seminerler yoluyla arttırılmaya çalışılması öte yandan donanım açısından zayıf olan eleman âlimleri çelişkili bir tablo meydana getirmektedir. Esasında bu tablo, din görevlilerinin kalitesinin arttırılmasına yönelik çalışmaların ihtiyacı karşılayamayacağının açık bir ifadesi olmaktadır.

Dini, bir sembol olan cami, sadece bir ibadet mekânı değil aynı zamanda önemli bir toplumsallaşma mekânıdır ve din görevlileri de birer toplumsal aktördürler. İmamlar özelinde bu durum, Osmanlı döneminin mahalle yapısında oldukça belirgin iken Cumhuriyet döneminde toplumsal değişime bağlı olarak silikleşmiştir. Osmanlı mahalle yapılanmasında imam, içinde yaşadığı toplumda saygı duyulan ve çıkan ihtilaflarda hakem tayin edilebilen bir figürdür. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra dine karşı geliştirilen tutumlar ile birlikte diğer sosyo-kültürel faktörler din adamlarının konumunu sarsmıştır. Bugün büyük şehirlerde mahalleler eski fonksiyonlarını icra edememektedir. Din adamlarının etki alanı da pek çok yerde cami ve cemaati ile sınırlı kalmış gibi görünmektedir. Kentin yaşadığı

bu sosyal ve ekonomik değişimin geri dönüşü olmadığı açıktır. Bu sebeple mahalle bağlamında din görevlilerinin otoritelerinin tesisi güçleşmiştir. Yine de din görevlilerinin, içinde yaşadıkları şehir ve muhit hakkında bilgi sahibi olmaları, cemaatlerini elden geldiğince tanımaya çalışmaları gerekmektedir. Bugün pek çok din görevlisinin kendilerini dini bir otorite olarak sunmakta güçlük çektikleri söylenebilir. Bu hususta sadece din görevlilerinin eksiklikleri değil, aynı zamanda dinin algılanışındaki farklılaşma ve din görevlilerine dair oluşan negatif imajın da etkisi vardır. İşte bu sebeplerle, din görevlilerinin dini otoritelerinin sağlamlaştırılması için bir yandan oluşan-oluşturulan negatif imaja yönelik eleştirel analizler yapılması diğer yandan din görevlilerinin sadece dini ilimler de değil beşeri bilimlerde de donanımlı olmaları gerekmektedir.

Daha önce zikredildiği gibi, Cumhuriyet döneminde dine karşı takınılan negatif tutum kendisini dini sembollerin temsilinde de göstermiştir. Bu durum kısa süreli olarak, önemli bir dini sembol olan, camilerin atıl bırakılması şeklinde tezahür etmiş olsa da asıl olarak din adamlarının imajlarının olumsuzlaştırılması şeklinde olmuştur. Bunun örnekleri Yeşilçam sinemasının üretimi olan pek çok sinema filminde görülebileceği gibi Türk sinemasının yeni örneklerinde de görülebilmektedir. Bu filmlerde köyün ya da mahallenin imamı ya da bir din büyüğü toplumun değerlerinden uzak, ahlaken sorunlu, giyim-kuşamı nahoş olarak sunulmaktadır. En dikkat çekici olumsuzlama ise din adamlarının insanlar arasına nifak sokan tipler olarak canlandırılmasıdır. Bu, bir ideal tip olarak ele alındığında arzu edilen din görevlisinden oldukça uzak bir imaj inşa etmektedir. Görsel medyadaki olumsuz din adamı imajı, halk arasında yaygınlaşmış olan deyim ve ifadeler ile birlikte ele alındığında karşımıza daha karamsar bir tablo çıkmaktadır. Halk arasında din adamının karikatürleştirilmesinin örnekleri şu sözlerde görülmektedir⁴⁴⁵:

Hocanın karnı beştir, biri her zaman boştur.

Kıyamet en çok hacılarla hocalardan kopacak.

Hoca der ki: Namazın kazası olur ama yemeğin kazası olmaz.

⁴⁴⁵ Hocanın bir eli almaya bir eli yemeğe. Hocanın yemeği, yılanın ağızı görülmez. İmam evinden aş, ölü gözünden yaş akmaz. Hocaların boğazında ye yazar. Hocanın ağız ile gırtlakı arasına bir kuzu sığar. Hocanın midesi Allah'ın ambarı, ne atarsan o gider. Hoca doyduktan sonra kırk armut yemiş, onun da yeri başka demiş. Hocalar çok yer. Hoca helvayı gördü, Yasini-Kuranı unuttu. Deli deliden hoşlanır, imam ölüden hoşlanır. Danam imam eline düşmesin, yolunu bulur yer. Mürekkep yalamış hoca ile kuma basmış hacıdan sakın. Hocalar kağıdı tersinden okur. Hocaya 'al hoca' demişler, 'ver hoca' dememişler.

Hocanın dediğini yap, yaptığını yapma.

Bu sözlerin yaygınlaşmasında iki neden olabilir. Birincisi, din adamı hakkında oluşturulan-oluşturulmak istenen olumsuz imajdır. Zikredildiği gibi sinema, tiyatro ve diğer kültürlenme araçları yoluyla din adamının saygınlığına zarar veren negatif imajın etkisidir. İkincisi ise, din görevlilerinin toplumsal konum ve misyonlarına aykırı hareket etmeleridir. Bu sebeptendir ki din görevlileri, halkın gösterdiği teveccüh ve ikrama oldukça temkinli yaklaşmalı ve kendisini minnet altında tutacak durumlardan uzak durmalıdır.

Tüm bu tartışmalar bizi pek çok din görevlisinde gözlemlenebilecek misyon eksikliğine götürmektedir. Din görevlileri, toplumsal statüsünün çok hassas dengeler üzerine kurulduğunu idrak edebilecek kişilerden seçilmelidir. Din görevlisi olmak sadece bir geçim kaynağı olarak düşünülmemeli, üstlenilen görevin manevi bir sorumluk ve ödevi de beraberinde getirdiğinin farkında olunmalıdır. Toplumun duyarlılıklarından habersiz, içine girdiği lokal toplumun dokularını kavrayamamış bir din görevlisinden resmi görevinin dışında fazla bir katkı sağlamasını beklemek mümkün değildir. Bu sebeplerle din görevlileri çok yönlü ve donanımlı olmalıdırlar. Sadece dini ilimlerde değil, psikoloji ve sosyoloji gibi branşlarda da malumat sahibi olmalı, ülke ve dünya gündeminden haberdar olmalıdır. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın istihdam konusunda izlediği politikalar ile Diyanet bünyesine dâhil edilen görevlilerin, ideal din görevlisi modeline ne kadar yakın olduğu tartışılmalı, bu konuda daha duyarlı olunmalıdır. Hizmet etmeye henüz hazır olmayan, yeterli bilgi ve donanımı olmayan Kuran kursu öğreticisi, imam, vaiz ve vaizeler, halk arasında din görevlilerine yönelik oluşmuş negatif imajı destekleyebilir, hatta tepkisel gelişmelere de neden olabilirler⁴⁴⁶.

Mardin bir prototip olarak düşünüldüğünde, bu ilde yaşayan farklı etnik kimlikten din adamları ile yapılan görüşmelerde ortaya çıkan kimi hususları da zikretmek gerekir. Bunlardan birisi, Mardin özelinde din görevlilerinin

⁴⁴⁶ Bu noktada bir anekdot aktarmak iyi olabilir. Bir dönem Van merkez vaizeliğini yapmış olan bir arkadaşım, ilçelerde görevlendirilmiş olan imam-hatip mezunu vaizeler hakkında her hafta şikayet aldıklarını söylemişti. Kendilerine bir soru sorulduğunda direkt 'bilmiyorum' diye cevap veren bu vaizeler, halkın ihtiyaçlarını karşılamada ve sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadırlar. Bu ve buna benzer örnekler nitelik mi yoksa nicelik mi sorusunu sordurmaktadır. İdeal din görevlisi modeli için halihazırdaki ilahiyat eğitimi bile yeterli değilken açık öğretim ya da imam-hatip mezunu adayların arzu edilen donanımda olması beklenemez. Bu sebeple, din görevlileri arasında bir derecelendirme ve yeterli olmayanlar için görevden önce ciddi bir eğitim verilmesi gerektiği söylenebilir.

Hristiyan din adamları kadar itibar görmemesidir. Bu durum Mardin'in kültürel ve siyasi tanıtımı ile yakından ilgilidir. Son yıllarda Mardin'in popüler bir şehir olması ve Süryanilerin bu şehrin kültürel zenginliğinin bir sembolü olarak sunulması bu hususta etkilidir. Yine azınlık oldukları için Süryanileri temsil eden din adamlarıdır. Bu nedenle sadece Metropolit Saliba Özmen Bey değil aynı zamanda Mardin merkezde yer alan Kırklar Kilisesi rahibi olan Gabriyel Akyüz Bey de protokolde yer almakta ve aktif bir şekilde Kilise ve cemaatlerini tanıtmaktadırlar. Buna mukabil, şehrin müftü ve yardımcıları da protokollerde yer almakta ve din konusundaki soruların muhatapları olmaktadır. Mardinli din görevlileri tarafından işaret edilen diğer bir husus ise kendilerinin Süryani din adamları gibi özel bir eğitim almadıkları, onlar gibi çok dilli –yerel dillerin dışında- olmadıklarıdır. Protokollere bu din adamlarının çağırılması ve onlar hakkında olumlu bir imajın oluşması hususunda olduğu gibi bu hususta da karşılaştırma hatası yapılmaktadır. Azınlık olan Süryaniler her hususta oldukça titiz davranmakta, din adamlarının özel eğitim almalarına önem vermektedirler. Dolayısıyla imamlarla aynı seviyede görülmesi gereken papazların daha fazla ilgi ve saygı görmeleri, eğitim olarak da daha donanımlı olmaları sayı ile açıklanabilir. Bu noktalara değinen ve Hristiyan din adamları ile irtibat halinde olan din görevlilerinin kendilerini daha fazla geliştirme ihtiyacı hissettikleri görülmüştür. Bu da farklı çevreler ve din mensupları ile iletişim halinde olmanın önemini göstermektedir.

Bununla birlikte, son yıllarda daha da belirgin olan bir olguya işaret etmek gerekir. Bu da, Hristiyan din adamlarına daha saygılı bir üslubun benimsenmesidir. Sinema filmleri örneğinden bakıldığında Hristiyan din adamlarının, yaşadıkları köy ya da kasabada halkın sevdiği, saygı duyulan, insanlar arasındaki önyargı ve sorunlara duyarlı kişiler olarak sunuldukları görülmektedir. Türkiye'deki dini azınlıklara karşı daha saygılı bir üslup takınmak ve onları anlama gayretleri ile yapılan bu tür yapımlar, dinin ve temsilinin hangi şartlarda tabiri caizse 'sevimli' kabul edileceğine dair atıflarda bulunmaktadır. Yine Müslüman halk arasında kendi din adamına karşı değersizleştirme eğilimi varken, otantik görülen dini cemaatlerin liderlerine karşı oldukça saygılı bir tutumun geliştirildiği gözlemlenebilir. İşaret edilen bu hususa örnek olarak, alan araştırmaları sırasında gözlemlenen yerli turistlerin, Kırklar Kilisesi'ni ziyaretlerinde takındıkları yapmacıklık seviyesine varan saygılı tutumları zikredilebilir. Süryanileri yakından tanımak ve daha fazla görüşmeciye ulaşmak için kendisi ile yapılan mükalatlardan birinde Gabriyel Akyüz Bey'i Diyarbakır'dan bir askeri hâkim ve eşi ziyaret etmişti. Görüşmeye ara verilmesine neden olan bu ziyarette misafirlerin Gabriyel Bey'e karşı takındıkları saygılı tavır ve Süryaniler hakkında, Kırklar Kilisesi hakkında daha fazla bilgi edinme istekleri dikkat

çekiciydi. Aynı tutumun neden Mardin merkezdeki camiler ziyaret edildiğinde gerçekleşmediği araştırmacının zihninde bir soru olarak kalmıştır. Bu çelişkili tutumlarda azınlıkların daha hassas olduğu düşünülüp onları incitmeme gayreti hâkim olabilir. Süryanilere müzelik, tarihi eser muamelesi yapılması her ne kadar doğru olmasa da, Süryani din adamlarına karşı saygı duyulması önemlidir. Bu sadece ziyaretçiler ile ilgili değil, din adamının oluşturduğu otorite ile ilgili de olabilir. G. Akyüz Bey'in ziyaretçilerine karşı takındığı saygılı ve hakim üslup, kilisesini ve cemaatini dinlemek isteyen herkese bıkmadan usanmadan anlatması örnek alınacak hususlardır.

Bu noktaya kadar zikredilen tüm hususlar dikkate alındığında, din adamı hakkında gelişen önyargılı tutumların sosyolojik ve politik kökenlerinin daha detaylı incelenmesi ve bu önyargılı tutumların ortadan kaldırılmasına yönelik stratejik adımların atılması gerektiği söylenebilir. Türkiye ve dünyada yaşanan değişimler ve gelişmeler ışığında Cumhuriyet döneminde yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşümün din algısı nokta-i nazarından gözden geçirilmesi gerekmektedir. Din görevlilerinin toplumda saygın ve etkin bir rol alması için, internet ve diğer haberleşme araçlarının yaygın kullanımı, tüketim kültürünün insan hayatındaki etkileri, dış dünya ile bağlantılar, TV'nin insan yaşamındaki rolü gibi olgular ışığında toplumun ihtiyaçları idrak edilmeli ve bu doğrultuda adımlar atılmalıdır. Zira içinde bulunulan çağın bireyleri, tarihte eşi benzeri görülmemiş gelişmelere tanık olmaktadır. İnternet, uydu ve cep telefonları vasıtasıyla dünyanın herhangi bir yerindeki kişiler anında iletişim kurabilmekte ve bilgiler çok hızlı bir şekilde aktarılmaktadır. Bu durumun yaptığı tahribatlar çeşitli çalışmaların konusu olmakla birlikte, ele aldığımız konu açısından da önem taşımaktadır. Bilhassa internet ortamında dolaşan sağlıklı dini bilgiler ve açıklamalar bu konularda yeterli bilince sahip olmayan insanlar tarafından okunup herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirilmeksizin benimsenmektedir. Bu da din hizmetleri hususunda, internet ve TV gibi unsurların, şu anda olduğundan daha etkin bir şekilde kullanılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Din görevlilerinin political correctness noktasına da dikkat etmesi gerekmektedir. Bu kavram, kendi politik görüşünü ya da tarafsızlığını toplum içinde dışı vurmamak demektir. Daha geniş manada, farklı dil, din, kültür ve cinsiyetten kişileri incitmemek amacıyla, özenle kullanılan ifade, düşünce ve uygulamaları tanımlamak amacıyla kullanılan bir terimdir. Din görevlileri, toplumsal barışa katkı sağlama gibi bir misyonu benimsiyorlarsa bu ilkeyi de dikkate almalıdırlar. Zira bu ilke, aynı zamanda otoritelerinin tanınması ve saygınlıkları için de oldukça önemlidir.

Din adamının toplumda daha etkin roller üstlenebilmesi için saygınlığının artırılması gerekmektedir. Bunun için de din ve din adamlarına yönelik geliştirilen olumsuz projeler, yazılı ve sözlü medyada üretilen argümanlar ve halk arasında yaygınlaşan olumsuz ifadeleri inceleyen, takip ve tekzip eden bir birim kurulabilir. Yine bu hususlarda yapılacak akademik çalışmalar da olumlu katkı sağlayabilir. Sinema ve tiyatro oyunlarında din adamı imajını olumsuzlayan örneklerin ne kadar etkili olduğu dikkate alınarak, bu kültürleşme araçları yeni ve ideal din görevlisi imajının inşa edilmesi amacıyla kullanılabilir.

Sonuç

Son yıllarda uluslararası çalışmalarda ve batı akademisinde dinin toplumsal barışa katkısı ve toplumda yer alan çatışmaların azaltılmasındaki rolüne yönelik ilgi artmıştır. Bu ilginin önemi, 19. Yüzyılda gelişen ve 20. Yüzyıl başında da etkili olan dine karşı negatif tutumlar dikkate alındığında anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler ve Türkiye'deki siyasi gelişmelere koşut olarak dine ve temsiline karşı daha ılımlı bir üslubun benimsendiği söylenebilir. Tüm bu gelişmeler, din görevlilerinin toplumdaki etkinliklerini arttırmaları açısından önemli bir sürece girildiğinin göstergesidir. Geçmişte olduğu gibi sadece kendi dini cemaatleri arasındaki sorunlara değil aynı zamanda diğer din mensuplarını ilgilendiren meselelere de cevap verebilecek, insanlar arasındaki ihtilafları çözmede etkili olabilen, toplumun hassasiyetlerinden haberdar ve toplumsal dengeleri destekler nitelikte çalışmalar yapan din görevlileri, toplumsal uyum ve huzura her zamankinden daha fazla katkı sağlama imkânına sahiptirler. Bunun için de dini otorite ve saygınlıklarına zarar verebilecek tutum ve davranışlardan uzak olmaları, political correctness ilkesini dikkate almaları gerekmektedir. Yine toplumda gelişen ve yazılı-sözlü medya ve sinema yapımları ile desteklenen negatif din adamı imajına karşı daha duyarlı olunmalı ve ideal bir din görevlisi modeli üzerinde çalışılmalıdır.

Kaynakça

Aras, R. (2012). Şeyh Seyda'nın İslamizasyon (İslahat) hareketi ve değişen Müslüman-Hıristiyan ilişkileri [The Islamisation movement of Sheik Seyda and changing Muslim-Christian relations]. Paper presented at the Uluslararası Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu, Cizre, Mardin.

Baumann, G. (1999). The multicultural riddle: Rethinking national, ethnic and religious identities. New York: Routledge.

Bruinessen. (1992). Agha, shaikh, and state: the social and political structures of Kurdistan: Zed books.

Council of Europe. (2008). White paper on intercultural dialogue "Living together as equals in dignity". Strasbourg: the Council of European Ministers of Foreign Affairs at their 118th Ministerial Session

Miroğlu, O. (2010). Affet bizi Marin [Forgive us, Marin] (2 ed.). İstanbul: Everest Yayınları.

Özcoşar, İ. (2008). 19. yüzyılda Mardin Süryanileri: Bir yüzyıl bir sancak bir cemaat [Mardin Syriacs in the 19th century: A century a sajak a community]. İstanbul: Beyan Yayınları.

Vertovec, S. (2007). Super-diversity and its implications. *Ethnic and racial studies*, 30(6), 1024-1054. doi: 10.1080/01419870701599465